

DOVANA KAIP VISUOMENĖS FORMANTAS LIETUVIŠKŲ VESTUVIŲ PAPROČIUOSE

RŪTA LATINYTĖ-LIOGIENĖ

Straipsnyje siekiama atsekti dovanų įgyjamas reikšmes lietuvių tradicinių vestuvių apeigose. Šiam tyrimui buvo pasitelktas platus metodologinis pagrindas, kuriam pradžia davė žymusis prancūzų sociologo Marcelio Mausso veikalas *Esė apie dovaną* (1923), įkvėpęs gausias diskusijas. Tarp jų – 1950-aisiais pasirodęs ne ką mažiau reikšmingas Claude'o Lévi-Strausso *Įvadas į Marcelio Mausso darbą*, sužavėjęs ir Algirdą Julijų Greimą. Komentarus šia tema rašė ir Maurice'as Merleau-Ponty, Émile'is Benveniste'as bei kiti autoriai. XX a. pabaigoje dovanos diskursą atgaivino Jacques'as Derrida, paskelbęs provokuojančią idėją, kad nuo tos akimirkos, kai mainai yra atpažįstami kaip dovana, juos susaisto į(si)pareigojimai ir kiti reikšminiai krūviai, dėl ko pačios dovanos nebelieka. Todėl, jo manymu, Maussas rašė apie viską, tik ne apie dovanas.¹ Derrida apmąstymuose dovana įgijo pačias prieštaraujančias ir kraštutines reikšmes – ji ne tik kad yra neįmanoma, bet pati yra neįmanomybė.

Minėtų autorių darbuose dovana, apimdama įvairiausias visuomeninio gyvenimo dimensijas, reikalauja žvelgti į dovanojimo fenomeną kaip į visumą, o į visuomenę – kaip į sistemą, kurios dalis mainų pavidalu saisto ryšiai ir įsipareigojimai. Būdama mainų objektu dovana drauge ištrūksta iš mainų rato ir yra atpažįstama

kaip tarp subjektų kuriama įpareigojimo ir įsipareigojimo įtampa, lemianti būtinybę atsilyginti. Ši įtampa arba galia kito atžvilgiu atitinka dovanojamo objekto vertę. Tapdama vertės ir reikšmės talpykla, dovana leidžia ją suprasti kaip kalbą, o dovanojimą – kaip komunikacijos aktą.

Lietuvių dovanos Mausso sekėjų ir kritikų darbuose beveik nebuvo cituojamos, todėl tapo įdomu ne tik kaip teorija gali praskleisti lietuviškojo dovanų kodo šydą, bet ir kaip mūsų tradicijos pavyzdžiai gali papildyti teorines diskusijas.

Struktūrinės įžvalgos

Pasak dovanos sąvoką indoeuropietiška žodyne aprašiusio Benveniste'o, hetitų kalboje veiksmazodis *dā-* reiškia ne „duoti“, bet „imti“, kaip ir indoiranėnų *ā-dā-* („gauti“). Jis argumentavo hipotezę, kad ankstyvojoje indoeuropiečių kalbos fazėje „duoti“ ir „imti“ galėjo būti tas pats žodis, susiejantis du priešingus polių ir, priklausomai nuo konstrukcijos, įgyjantis tiek vieną, tiek kitą reikšmę.² Šiuo požiūriu veiksmazodis „duoti“ talpina dvi šio veiksmo sąlygas – „duoti“ ir „imti, gauti“, taigi numato ir du veiksmo dalyvaujančius aktyvius subjektus. Tai leidžia teigti, kad bendriausias bruožas, apibūdinantis dovanos seminį branduolį, yra struktūra, apimanti du veikimo subjektus – adresatą ir adresantą, nuo kurių veiksmų – davimo ir gavimo – priklauso būsenos transformacija.

Semiotikos teorijoje dovanojimo procesą galima sugretinti su Greimo *virtualiųjų mainų* metaterminu, kuris nurodo kiekvieno subjekto naują *realizaciją* ir *virtualizaciją*.³ Laikas, įsiterpiantis tarp vertės objekto (*dovanos*) perdavimo bei ateityje gautino vertės objekto gavimo (*atsilyginimo*), skatina dovanos objektą vadinti realiuoju vertės objektu, o numatomą atsilyginimą – virtualiuoju vertės objektu, kurį, sėkmingai įgyvendinęs dovanos davimą,

duodantysis subjektas įgyja mainais už įteiktą dovaną. Nuo dovanojimo momento virtualusis vertės objektas, kaip įsipareigojimas, jau priklauso dovanos teikėjui, nors šis jo dar nėra realiai gavęs. Semiotinę virtualiojo vertės objekto egzistenciją liudija nauja dovanojančio subjekto būseną – troškimą duoti keičia pasitenkinimas įvykdytu dovanojimo veiksmu. Šis dovaną įteikusio subjekto įgytas virtualusis vertės objektas, mano manymu, kaip tik ir atitinka Mausso aprašytą bei daug diskusijų sukėlusią *galią* dovaną gavusiojo atžvilgiu, lemiančią privalėjimą atsilyginti ir nusakančią kryptingą tarpsubjektinį santykį.

Kognityviniu požiūriu, privalėjimas (ir norėjimas) atsilyginti priklauso ir nuo komunikuojančių subjektų susikalbėjimo – gebėjimo skaityti kultūrinį kodą, apibrėžiantį dovanos veikimą – pasitelkiant /tikėjimo/ modalumą. Taip dovanos davimas ir gavimas tampa įtikinimo ir interpretaciniu veiksmu, episteminiu aktu.

Dovanos priėmimas kartu reiškia pripažinimą vertės, suteiktos dovanojamam objektui ir juo figūratyvizuojamam ryšiui. Todėl dviejų vienalaikių veiksmų – „duoti“ ir „gauti“ – sąsaja yra vertybinė: *duota* atitinka *gauta*, kai duodamo objekto vertė ir reikšmė apibrėžiama per vertę ir reikšmę to paties, bet jau gauto objekto.

Galiausiai dovanojant vykstanti tarpsubjektyvių santykių transformacija įmanoma tik tuomet, kai mainai yra įvykdomi, dėl ko itin svarbi tampa duodančiojo modalinė kompetencija veikti gaunančiojo modalinę kompetenciją, kitaip tariant – norėjimas / privalėjimas / galėjimas / mokėjimas *duoti* vs. norėjimas / privalėjimas / galėjimas / mokėjimas *gauti*. Šis santykis yra priklausomas nuo vertės, priskiriamos keičiamiems objektams. Antai mažiau vertinga dovana kurs mažiau intensyvių įpareigojimą: per menka dovana neleis pelnyti itin vertinamo įsipareigojimo ir atvirkščiai – nepakankama galia duodančiojo (objekto savininko) atžvilgiu neleis gauti dovanų labiau branginamo objekto.

Tai gali paaiškinti, kodėl pagal lietuvių kultūrinį kodą yra privalu svečiams patiekti geriausią valgį, dirbinius ar kitas gėrybes –

jų vertė, kaip santykį kurianti modalinė kompetencija, yra daug labiau branginama nei praktinis tų gėrybių panaudojimas saviems tikslams. Pažvelgsime, kaip šios struktūrinės charakteristikos atsiskleidžia dovanojimo ritualų metu ir ką padeda juose įskaityti.

Lietuvių piršlybų dovanų grandinė

Lietuvių papročiuose per piršlybas ir vestuves išsidėstančią dovanų mainų grandinę išskleidžiau remdamasi dviem koherentiškais pasakojimais – XVII a. Prūsijos metraštininko Mato Pretorijaus ir Ragainės krašto klebono Teodoro Lepnerio medžiaga, taip pat naudojami XIX a. Antano Juškos *Svodbine rėda* bei įvairių vestuves aprašiusių tyrinėtojų (Zenono Slaviūnio, Angelės Vyšniauskaitės ir kt.) duomenimis.

Vestuvių dovanų mainų skalėje atsiduria ne tik teikiamos dovanos, bet taip pat vaisės, linkėjimai, paslaugos ir pan. Visi šie veiksmi atitinka dovanos struktūrą, kaip sąveikos tarp dviejų aktyvių subjektų, įgyvendintos (esamuju, būtuju ar būsimoju momentu) arba neįgyvendintos (atmestos, atšauktos) pasitelkiant figūratyvių objektą (dovaną, maistą) ar kitą išraišką (paslaugą, pagyrimą, dainą, šokį ir pan.).

Metraščiuose vestuvių inicijavimas priklauso vaikinio susitarimui su tėvais⁴, nors, esant reikalui, piršlius gali siųsti ir merginos tėvas, net našlė.⁵ Sūnaus kreipimasis į tėvus dėl vedybų kartu yra sutartis mainais už surastą žmoną bei surengtas vedības rūpintis jais senatvėje – XIX–XX a. teismų duomenimis tokie susitarimai turėjo ir teisinę galią.⁶

Poreikis vesti aktualizuoja stokes situaciją, tuomet veikimas perkeliamas tėvo suieškotam piršliui, kuris *rankoje ant žalios lazdyno šakos laikydamas rūtų puokštelę turi atjoti į tą kaimą, kur yra nuotaka* (Pretorijus, p. 603). Piršlį iš pradžių sutinka merginos tėvai, ir čia prasideda derybinis veikimas, operacija, skirta „vertei

sukurti“, kai piršlys giria jaunikio turtą, o tėvai netiki ir kritikuoja, tačiau *su piršliu elgiasi kuo maloniausiai* (Pretorijus, p. 605), jį vaišina. Piršlio puokštės davimo ir gavimo rezultatas yra nuotakos pusės norėjimas derėtis. Šis kontaktas priklauso, tarpininkaujant piršliui, abiejų pusių tėvams, o patys jaunieji čia kol kas dalyvauja tik per santykį su tėvais.

Pirmąjį apsikeitimą pratęsia kita mainų grandinės dalis – antras atvykimas *su rūtų puokšte*, kai, anot Pretorijaus, *nuotaka piršlį pasveikins ir su juo pakalbės <...>, tėvas ir motina jį taip pat pavaišins* ir tėvas su piršliu vienas kitą apeiginiu būdu užgers (Pretorijus, p. 605–606) – tai jau artimesnis ryšys ir konkretesnis mainų pavidalas – ne vien žodžiais, o valgiais ir gėrimais. Pasak Lepnerio, šis antrasis susitikimas baigiasi *nurodoma diena, kada jis vėl turi atvykti* (Lepneris, p. 163). Taip norėjimą derėtis keičia pats derybų procesas.

Trečiasis atvykimas jau žymimas dovanų mainais – piršlys *paima nuotakos simbolių*, rūtų puokštelę, nosinę ir juostą, be to, jis *šaukia prigirdomas* (Pretorijus, p. 607). Lepnerio pasakojime – *piršlys irgi turi atvežęs skepetą* dukrai arba motinai (Lepneris, p. 163). Toks apsimainymas įgalina tęsti ritualinį scenarijų ir kartu yra pirmasis apčiuopiamas jaunųjų ryšys, tapęs įmanomas dėl sėkmingai įvykusių derybų.

Piršlybų etapas baigiasi žvalgytuvėmis ir sužadėtuvėmis. Šių ritualų eiga Pretorijaus *Prūsijos regykloje* savotiškai paradoksali – per tris piršlio apsilankymus sutartų sužadėtuvių tikslas visiems jau yra aiškus, tačiau kiekvieną žingsnį veiksmo dalyviai iš naujo kvestionuoja, ir ne po vieną kartą, tam, kad kaskart sutardami užgertų ir užtvirtintų. Pirmasis toks akibrokštas iš anksto laukiamiems svečiams – jauniui su piršliu ir palyda – yra skersiniu užtvirti vartai ir ritualinis tėvo klausimas: *Kas jūs per svečiai, iš kur? Ką matėt pakely?* (Pretorijus, p. 607). Atkelti vartus paskatina išsakomi komplimentai, apibūdinantys *vyro gerai įdirbtą ūkį* (Pretorijus, p. 607–609). Tokį kvieštų, bet tariamai nelauktų svečių

sustabdymą galima interpretuoti kaip naujo mainų rato įvedimą – bendruomenės (palydos, svečių) įtraukimą, juo labiau kad Lepnerio aprašytame atitinkamame epizode šnekantis su piršliu prie užvertų vartų kaip tik atsikalbinėjama, *kad su juo per daug žmonių* (Lepneris, p. 166).

Pagaliau susėdus prie stalo ratu geriama, tačiau valgio nėra atnešta – jo piršlys kelis kartus reikalauja belsdamas lazda su rūtomis, motina vis žada, *o tuo laiku kaušeliai eina aplinkui* (Pretorijus, p. 611). Patiekus valgį ir jo kol kas niekas negali valgyti – tuomet jau svečiai keliskart klausia nuotakos. Įdomu, kad net *svečių arkliai tiek laiko irgi turi stovėti be nieko*, taip juos tarsi priskiriant prie bendruomenės narių, dalyvaujančių rituale (Pretorijus, p. 611).

Pasirodžius nuotakai apsikeičiama vietomis prie stalo – nuotaka sėdasi ten, kur prieš tai sėdėjo jaunikis, priešpriešais vienas kitą. Susižadantys užgeria vienas kitą, *o likusį alų pila kitam į akis* ir apsikeičia dovanomis – skara ir kaklaskare – tuomet *nuotaka ir jaunikis susikeičia vietomis*, t. y. jaunikis grįžta į buvusią savo vietą toje stalo pusėje, kur sėdi jo giminės, o nuotaka – priešais jį, kur greta sėdi jos giminės, o iš galo – piršlys (Pretorijus, p. 615–617). Toks persimainymas šioje vietoje yra ne tik jaunųjų statuso, bet ir jų santykio, o kartu – ir jų pavidalo keitimasis. Ši transformacija užbaigia sužadėtuvių dovanų grandinę, paskutiniame etape įgalindama įtraukti ir bendruomenės rato narius – jau tuomet visiems galima vaišintis valgiais.

Pretorijus toliau pasakoja apie nuotakos brolio ir kitų giminių jai teikiamas dovanas (Pretorijus, p. 617). Lepnerio aprašytose sužadėtuvo nuotakos ir jos giminės ryšys fiksuojamas dar prieš atvykstant jauniui su piršliu ir palyda – brolis užgeria savo seserį (Lepneris, p. 163). Šis dovanojimas išsiskiria iš iki tol vykusių mainų kitu giminystės ryšių matmeniu – tai nebe mainai tarp jaunikio ir jaunosios giminių, o apibrėžiamas santykis tarp jaunosios ir jos giminės, kurią ji turės palikti. Kitaip tariant, naujas

jaunosios statusas jaunojo atžvilgiu reikalauja iš naujo įvertinti ir jos ryšį su giminėmis – šie ją apdovanoja. Vėliau, po jau įvykusio *sužadėjimo užgeriant*, jaunieji palydimi į klėtį.

Teodorą Lepnerį piktina, *kad vis dėlto lietuvių sužadėtuvių, kurios įvyksta tik tarp jų pačių, dažnai būna sulaužomos*, todėl Bažnyčia spaudžia vedybų pažadą duoti klebonijoje (Lepneris, p. 164). Tačiau jungtuvės bažnyčioje tarsi nepatenka į dovanų grandinę: Pretorijaus pasakojime abu pulkai čia atvažiuoja atskirai, o paskui grįžta kiekvienas į savo namus; Lepnerio apraše – bažnyčioje *kunigas įteikia jų sumainytus žiedus* (Lepneris, p. 165).

Kol įvyksta vestuvės, *jaunikis dažnai lanko nuotaką, bet nuotaka pas jaunikį iki vestuvių nesilanko* (Pretorijus, p. 619), ji dar priklauso tėvų namų erdvei, tad kol kas yra „ne subjektas“. Subjektu jaunoji taps kiek vėliau, naratyvinei struktūrai pakeitus žiūros tašką, kai jau ne jaunojo pusė įsiteikinės jaunosios tėvams, bet marti turės įsiteikti naujųjų namų bendruomenei.

Vestuvių dovanų grandinė

Dovanojimas vėl tampa reikšmingas ruošiantis nuotakos išvykimui į vyro namus – pirmiausia yra atvykstama jos daiktų. Čia pagrindiniu veikiančiuoju tampa ne jaunasis, bet su juo atvykstantis jo brolis (dieveris). Atitinkamai jaunajai čia atstovauja jos seserys: kai kamaroje vyrai prašo atiduoti jaunosios daiktus, *jaunosios seserys sėdi priešais duris ir tų daiktų nenori atiduoti*. Siekdamas gauti, *jaunikio brolis turi išpirkti jaunosios Kuhbel, t. y. „skrynįą“*, o jaunikis *turi išsipirkti lovas už kelis grašius*. Įdomu, kad gautieji grašiai *atitenka jaunosios motinai*, o pačios derybos kurį laiką užtrunka, kol galų gale jaunosios daiktus *išgauna ir susikrauna į vežimus*. Parvežtus į jaunojo namus daiktus taip pat dera rituališkai priimti: *parvežtą patalynę ir daiktus jaunikio sesuo sutinka prie vartų ir džiaugsmingai pri-*

ima, viską labai stropiai saugo bei paruošia jaunosios atvykimui (Pretorijus, p. 619).

Atėjus metui vežti nuotaką ir išsipirkus ją iš tėvo ar motinos, paskutinis akcentas yra individualaus subjekto – pačios nuotakos ašaros ir atsikalbinėjimai (Pretorijus, p. 621–623, Lepneris, p. 167).

Dovanomis nužymėtas yra ir nuotakos važiavimas: *Jaunoji visur, kur lauke yra koks nors užtvaras ar riba, kuriuos ji pervažiuoja ar pro kuriuos pravažiuoja, turi numesti rankšluostį arba juostą, taip pat ir prie jaunikio sodybos ar klėties, o numestus rankšluosčius ir juostas pakelia dieverio tarnai ir atiduoda jam, o šis tai pasilaiko sau ir dovanuoja savo seserims, kurios dar neištekėjusios* (Pretorijus, p. 625). Šis dovanojimas ypatingas tuo, kad davimo veiksmas nėra tiesiogiai nukreiptas į gaunančiuosius, kurie dovanas pakelia, o ir šie dar nėra tie, kuriems iš tikro tos dovanos atitenka.

Jaunojo namuose nuotaka priimama į klėtį, kur su vaišėmis pasitinka jaunikio motina (Pretorijus, p. 625, Lepneris, p. 168). Klėties, kaip transformacijos erdvės, reikšmė jaunosios tėvų ir jaunojo namuose yra inversiška – jaunosios tėvų namuose tai yra galutinis ritualo taškas, po visų apeigų, jaunojo namuose, priešingai, tai yra pradinis taškas, kur įvedimo apeigos pradeda-mos. Giminaičiai, čia palikdami jaunavedžius, dar *mėgsta kartu jauniems padėti ir keletą duonos kepalų bei sausų valgių, taip pat pinigų ta mintimi, kad Dievas jų santuoką labai laimintų ir [niekad] neleistų kentėti nepriteklių* (Pretorijus, p. 627). Šių vaišių davimo paskirtis, lemianti aukštesnės hierarchijos gėrybių gavimą (laimė, nepritekliaus nebuvimas), leidžia jas pavadinti aukomis už linkėjimų išpildymą atsakingoms dievybėms, kurių religinė svarba jau galėjo būti sumenkusi ir išstumta krikščionybės.

Tolesnis vestuvių epizodas pasižymi gausiausiu dovanų dalijimu – pirmiausia jaunosios, o paskui – jai. Svarbu atkreipti dėmesį ne tik į dovanų adresatus, priimančius ir gaunančius dovanas, bet ir į jų eiliškumą, kiek jį metraštininkams pavyko perteikti. Lepne-

ris net paaiškina, kad jaunikis iš anksto *aptaria su nuotaka, kaip ji turi apdalyti dovanomis susirinkusius gimines pagal giminystės artumą* (Lepneris, p. 168).

Pretorijus pateikia tokią versiją: *Kadangi jie globojami anytos, tai jaunoji turi jai dovanoti marškinius, taip pat ir jaunikiui, ir jaunikis juos tuoj pat apsirengia ir su jais išeina iš klėties, anyta irgi netrukus apsirengia dovanotaisiais marškiniais, juos gauna ir jaunojo tėvas* (Pretorijus, p. 629). Marškinių apsirengimą galima būtų interpretuoti kaip itin figūratyvų dovanos priėmimą, kuris kartu pakeičia gaunančiojo pavidalą – pasak šio šaltinio, pirmiausia tai nutinka pačiam artimiausiam giminystės ratui – jaunojo ir jo tėvų. *Po to anyta persikloja sau visą ant jaunosios lovos paliktą patalynę, kurią ji pasiima sau kaip jaunosios dovanotą* (Pretorijus, p. 629) – reikia prisiminti, kad tai ta pati patalynė, kurią prieš atvykstant jaunajai kartu su jos daiktais iš tėvų namų atvežė dieveris, derėjęs su jaunosios seserimis, sumokėjęs grašius, kurie atiteko jaunosios motinai, kai vėliau patalus priėmė ir paklojo jau jaunojo sesuo, vėliau čia jaunuosius suguldė jaunojo motina, kuriai mainų grandinės pabaigoje šie patalai ir atitenka. Anot Vyšniauskaitės, *kadangi kraitelį krauti nuo pat mažumės dukrai padėdavo motina, jis laikytas motinos dovana*⁷ – tokį teiginį gali struktūriškai pagrįsti ir patalų mainų „kelias“ nuo vienos motinos iki kitos.

Nuo šios vietos Pretorijus jaunąją jau vadina marčia. Ši *dovanoja marškinius ir moszai, t. y. „jaunikio seseriai“*, įvairių dovanų visam jų pulkui. Dovanojime dalyvauja visi prie vestuvių prisidėję ne tik daiktais, bet ir paslaugomis, taigi – į mainų grandinę įtraukti nariai, nes *visi juk turi ką nors gauti* (Pretorijus, p. 629).

Dabar jau jaunoji, eidama į jaunikio tėvo namą, randa užtvėrtą kelią – tai dieveris *atsigula skersai duris, o kai tik jaunoji jam padovanoja rankšluostį ir juostą, jis atsistoja ir sveikina ją atvykus* (Pretorijus, p. 631).

Pagal Pretorijų, priėmimo veiksmas pradedamas paslaugomis jaunajai – sušildymu, pralinksminimu, bet už tai tenka atsimo-

kėti dovanomis (Pretorijus, p. 631). Tuo didysis marčios dovanų dalijimas tik prasideda: *dieveris veda ją į visus pastatus, į tvartus, šupus <...> ir ji turi visus pastatus apdovanoti, o tas dovanas pasiima moša. Pastebima, kad marti jautidėje ant slenksčio deda pinigų, taip pat daržinėje, arklidėje ir kiaulidėje, bet avidėje – juostą, tiktai karvidėje – mometa, tai yra skarą, kurią jie naudoja vietoj gobtuvo. Į jauvja [jaują] jinai energingai meta pyraga, t. y. „pyragą“, į kitus pastatus ji gali mesti, ką nori. Ji vedama ir prie medžių, vyšnių, obelių, o jeigu jie turi du ar tris sodus, tai kiekviename reikia ką nors numesti, taip pat prie zarden (javų laikytuvų), kur jie sukrauna ir laiko iš lauko parvežtus nepakankamai išdžiūvusius javus. Kai jaunoji vedama pro vartus ar užtvarus, irgi turi ką nors numesti, taip pat prie šulinio, o jeigu jai pasibaigia rankšluosčiai ir juostos, ji turi išsipirkti pinigais, kuriuos ji deda tose vietose ir ant slenksčių* (Pretorijus, p. 633).

Dovanų gavimo momentas yra savitai inscenizuojamas: *Paprastai du vaikinai iš jaunojo pulko užsideda sau ant kaklo jaučių jungą ir vis šoka jaunajai iš paskos. Pakelti daiktai pririšami prie jungo ir paskui jie su didžiausiu džiūgavimu atnešami į stubą ir išdalijami jaunikio draugams* (Pretorijus, p. 635). Čia vėl sutinkami atskirti dovanos gavėjo ir daikto gavėjo vaidmenys. Greimas neabejoja, kad rankšluostis, paliekamas kaip dovana aludariui ar virėjai, iš tiesų yra „aukos namų dievams jau vien dėl to, kad, kaip asmeninė dovana, jis turėtų būti užmetamas apdovanojamajam ant pečių ar kaklo“⁸. Toks dovanos akto perkėlimas (tiesioginio duodančiojo-gaunančiojo santykio nebuvimas) suponuoja projektuojamą santykį su kitu subjektu negu tas, kuris formaliai pasiima dovaną. Taip desakralizuotoje visuomenėje aukas dievams gali būti pakeitusios dovanos asmenims – taip socialiniai santykiai tampa religinių santykių (socialumo su [šalia esančiu] transcendentiniu – dievų ir mirusiųjų – pasauliu) projekcija, atpažįstama per giliają struktūrą. Įvairiose namų kertėse paliekamų dovanų skirtingumas (kur pinigai, kur juosta, kur pyragas) kartu nurodo

ir numanomų dievybių skirtingas suverenumo sferas bei atsakomybės sritis.

Tokį visų namų apdovanojimą seka atsilyginimas jaunajai, visų pirma *ji prie kiekvieno tvarto ir pastato užgeriama*, <...> o *kai jaunoji jau visur apvedžiota, ji vėl vedama į karvidę ir čia jai dovanuojama karvė*, tada vedama į jautidę, arklidę ir t. t. (Pretorijus, p. 641).

Šie dovanų mainai pažymi marčios virsmą, po kurio jau galima praplėsti mainuose dalyvaujančiųjų ratą – pakviečiami į šventę atvykti ir merginos tėvai – uošvis ir uošvė, kurių jaunikis *turi labai prašyti, kad jie su svečiais panorėtų atvykti*, o *šie visą laiką kaip nors atsikalbinėja, kol visi susitaria, ir jie atsigabena savo pyragų ir maisto* (Pretorijus, p. 641). Atsikalbinėjimas liudija steigiamą naują mainų grandinę tarp jau kitą santykių statusą turinčių subjektų. Tėvai ir duktė nebėra vienas kolektyvinis kartu veikiantis subjektas, nes dukters virsmas marčia automatiškai nepakeičia jos tėvų statuso, tik sudaro sąlygas šiam pasikeitimui, kurį dar reikia įgyvendinti atskira sutartimi, taigi – derybomis ir mainais. Marčios apdovanojimas tęsiamas ir atvykus jos tėvams, įtraukiant jau platesnį, tolimesniais giminystės ar draugystės ryšiais susijusių bendruomenės narių ratą (Pretorijus, p. 643).

Įdomu, kad į aprašytąją mainų grandinę neįtraukti nariai taip ir lieka už jos ribų: *Nekviestas jaunimas, kitaip negu kiti svečiai, negalėjo tikėtis vaišių*⁹. Užtat vaišių gaudavo persirengėliai, kurie, panašiai kaip Užgavėnių personažai, lalauninkai, kalėdotojai, už improvizuotus vaidinimus ir dainas buvo vaišinami ir už tai viso ko linkėdavo, ypač to, ko žmogus negali suteikti – laimės, vaisinumo, derliaus. Šios gėrybės priklauso nuo savųjų ratui nepriklausančių jėgų (dievybių, protėvių), kurias persirengėliai, būdami nesavi, reprezentuoja ir taip įtraukia į kito lygmens mainų grandinę.

Viso ritualo svečiavimosi ir vaišinimo(si) mainų ciklą uždaro paskutinės iškilmės, Pretorijaus ir Lepnerio įvardytos kaip *Atgresztuwis* (Sugražtai), kai *jaunikio ir nuotakos tėvai kviečiasi*

pakaitomis vieni kitus ir gimines viešnagėn (Lepneris, p. 169) ir *gausiai geria įtvirtindami užmegztą gentystę* (Pretorijus, p. 643). Šiam sugrįžimui jau nekliudo nei atsikalbinėjimai, nei kliūtys kelyje – sutartimi įtvirtinta giminystė ir bičiulystė toliau plėtojama varžantis tik dėl vieno – begalinio svetingumo ir figūratyviai demonstruojamos pagarbos.

Naratyvinė struktūra

Iš dviejų veikiančiųjų grupių veiksmų sudėtas vestuvių scenarijus atrodo kaip savotiškas paradoksas – vienos grupės siekiamo tikslo sąlyga (ir pasekmė) yra kitos grupės tikslo įgyvendinimas, tačiau abi šalys viena kitai kelia išbandymus, trukdymus. Veikiantieji subjektai siekia tapti kuo didesnės vertės objektu priešingai pusei, kuri, savo ruožtu, ir kelia, ir turi atitikti keliamus vertės reikalavimus.

Vestuvių naratyve atpažįstamas dviejų pusių varžytuves, kurios užsimezga piršlybų metu, galima sugretinti su Greimo analizuotu iššūkiu, kuris „pasireiškia kaip ypatingas *antifrastinio įtikinimo* atvejis: įtikinimo pasakymas skelbiamas kaip *įtikinimas atmesti*, slapčia tikintis, kad bus suprastas (po to, kai manipuliuojamasis subjektas atliks interpretacinį veiksmą) kaip *atkalbėjimas atmesti*“. Skirtumas čia tas, kad piršlybose „ginama netiesa tiesos labui“ – sudaromos kliūtys trokštamam jaunikiui – yra būdas taip provokuojant manipuliuojamąjį subjektą kelti siekiamo sandėrio vertę. Jei tokio judesio nebūtų, vertė išliktų stabili – tokia, kokią ją steigia pirmasis manipuliuojantysis (duodantysis), atstovaujantis jaunojo pusei. Atsakomoji manipuliacija tokiu būdu įgalina ne geisti ir taip jau geidžiamo vertės objekto (nuotakos), bet stengtis dėl didesnės į objektą investuojamos vertės.

O štai teikiamos dovanos, kurių figūratyvus pavidalas ritualo yra gana griežtai kontroliuojamas, dovanojimo procese tampa jas

teikiančių atlikėjų pėdsaku, veikiančiu kaip perjungiklis iš vienos „savo / svetimo“ arba „jaunosios / jaunojo“ šalies izotopijos į kitą, priklausomai nuo veiksmo erdvės (jaunosios arba jaunojo tėvų namų) ir dovanų įteikimo stadijos („svetimo“ priėmimas „savu“).

Subjektai, keisdami dovanomis, pereina nuo vienos naratyvinės fazės prie kitos, bet tuo pat metu keičiasi jų pačių statusas, kuri lemia jų, kaip „vertės objektų“, patiriamas veikimas. Mainymasis dovanomis žymi kiekvienos naratyvinės fazės išpildymą:

1) manipuliacijos fazė baigiasi piršlybomis, kai adresantas suteikia adresatui norėjimą siekti įsteigto vertės objekto (mergina siekia tapti jaunąja, o vaikinai – jaunikiu, vertais vedybų);

2) kompetencijos fazę vainikuoja sužadėtuvių, kaip sėkmingai abiejų subjektų įgyvendintas kvalifikacinis išbandymas (mergina tampa jaunąja, o vaikinai – jaunikiu);

3) atlikties fazėje (a) atliktis vienam subjektui (jaunikiui) įgyvendinama, kai jungtųjų metu jaunosios namuose jaunam pavedama jaunoji (jaunikis tampa vyru), o (b) atliktis antram subjektui (jaunajai) išpildoma, kai jaunoji priimama į vyro namus (jaunoji tampa marčia);

4) sankcijos fazę atitinka abiejų pusių adresantų, suinteresuotų vestuvėmis (tėvų) susiejimas ir naujos giminystės užtvirtinimas.

Šioje vietoje galima atpažinti santykį tarp individo ir visuomenės. Vestuvėse šis ryšys yra tai individualizuojamas (pvz., jaunosios giminės dovanos jaunajai), tai socializuojamas (kai mainų ratas apima dviejų pusių tėvus, gimines, bendruomenes). Tiek jaunoji, tiek jaunasis tuomet, kai naratyvinės programos vykdymą perima kolektyvinis aktantas – pagalbininkas (pulka, įvairūs pulko nariai), tampa veikiama objektai, kurių statuso keitimąsi lemia veikiančiųjų įgyvendinamos transformacijos. Toks pagalbininkas įkūnija ne tik subjekto galėjimą veikti, bet ir galėjimą *keistis*.

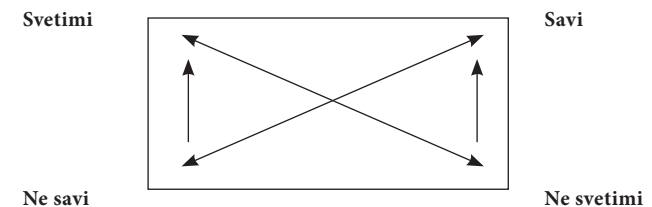
Kartu tai yra būtinai viešas veiksmas, supamas stebėtojų – dviem bendruomenėms priklausančių narių, kurie savo ruožtu

taip pat yra ritualo ir dovanų mainų dalyviai, atitinkamai keičiantys tarpusavyje „pavidalą“.

Į tokį teksto dešifravimo proceso aspektą dėmesį atkreipė Jurijus Lotmanas – „pranešimas veikia adresatą, transformuodamas jo pavidalą“¹⁰. Teksto talpinamas „auditorijos vaizdas“, kurią aš pavadinau numanomu bendru kultūriniu kodu, „aktyviai veikia realią auditoriją, tapdamas jos pačios savęs išsivaizdavimo norma, persikeldamas iš teksto srities į realaus kultūrinio kolektyvo elgesio sferą“¹¹.

Įdomu, kad Maussas dovanų cirkuliavimą paaiškinančia priežastimi buvo nurodęs indėnų sąvoką *hau* arba *mana*, reiškiančią dvasinę jėgą, daiktų sielą. Fenomenologas Merleau-Ponty ją apibūdino kaip individo patiriamą distanciją tarp jo paties ir jo statuso, esančio pusiausvyroje su kitais, arba kaip faktą, kad individo elgsenai būdingas dvigubas ryšys – su juo pačiu ir su kitu, kuris reikalauja nematomos abi priešybės apimančios visumos.¹² Dovana šį dvigubą ryšį padaro įmanomą ir apčiuopiamą, veikdama kaip mitologinis – figūratyvus būdas išspręsti opozicinį prieštaravimą ir paaiškinti visuomenės buvimą.

Figūratyviame ir naratyviame lygmenyse išskirtas paraleles bei inversines galimybes pereiti nuo vienos izotopijos (veikimo tarp savųjų) prie kitos (veikimo tarp svetimųjų) dovanų ir pavidalo keitimosi dėka galima būtų pavaizduoti dviejų priešybių ir judėjimą tarp jų įgalinančių priešingybių ryšius apimančiame semiotiniame kvadrato:

Tiesioginis perėjimas iš *svetimų* į *savus* nėra įmanomas, todėl mainymasis dovanomis leidžia pereiti tarpinius etapus – siūlydami sutartį svetimi tampa *ne svetimi*, o sutartį priėmę – *savi*. O štai papročiuose sutinkamas mainų grandinės pertraukimas – įsiterpiantis naujas prašymas (pvz., jaunikio svitai užverti vartai) iškelia abejonę, kad tai *ne savi*, tad naujas mainų grandinės ratas (įtraukiantis giminę arba individualizuojantis jaunąjį ar jaunąją) iškelia riziką būti nepripažintam ir tapti *svetimam*, bet sėkmingos atlikties atveju lemia atpažinimą ir priėmimą tarp *savų*.

Vestuvių papročiuose vienu metu veikia dvi inversiškai persiklojančios loginės struktūros – tie, kas vienai pusei yra *savi*, atitinkamai yra *svetimi* kitai pusei, ir atvirkščiai. Judėjimas iš vienos pusės *savų* rato į kitos pusės *savus* iškelia būtinybę iš naujo įvertinti santykį tarp dviejų giminių. Todėl merginai pereinant iš vienos giminės į kitą pirmiausia turi būti įgyvendintas merginos atskyrimas, kurį įmanomą padaro tėvų atsisveikinimas ir jaunikio pusės pripažinimas. Jaunoji, tapdama žmona ir įsiteikdama vyro giminei dovanų dalijimo metu vėl pereina į *savųjų* terpę, tik jau ne savo tėvų, o vyro giminės. Priimta į vyro šeimą marti „tėveliais“ jau vadina vyro tėvus. Tiesa, per Sugrąžtus tenka vėl iš naujo įvertinti ryšį su savais tėvais, kuriems svetimoms šeimos marti jau yra viešnia. Jos suartėjimas su tėvais įmanomas tik atsisakius tarp dviejų giminių esančios *savo / svetimio* priešpriešos, o tai pasiekiamą švenčiant tėvų susigiminiavimą per Sugrąžtus.

Analogiškai vyksta jaunikio transformacija – siekdamas pasivežti sau žmoną, jaunikis turi vyksti į svetimus merginos tėvų namus, ten įsiteikti, kad būtų pripažintas, ir pasiekti jaunosios priskyrimą jam kaip vyrui. Vedęs sūnus tėvų atžvilgiu jau įgyja tam tikrą nepriklausomybę bei visuomeninį statusą, o merginos tėvų atžvilgiu tampa gimine – žentu.

Vedybos, kaip dviejų šeimų susigiminiavimas, reikalauja abipusės dovanos: davimo, gavimo ir atsilyginimo, o dovanų mainų ritualas dėl savo struktūros analogijos vedybiniam (žmonių)

mainams (ir visuomenės steigimo veiklai) veikia kaip pagrindinė vestuvių varomoji jėga.

Taip vestuvinėse apeigose įtektinta visuomenė mąsto save pačią ne metatekstiniu, o figūratyviu – pačiu materialiausiu dovanų pavidalu, kuris nusako tai, kas vyksta dovanos teikimo momentu. Anot Greimo, „figūratyvinė objekto forma laiduoja jo realumą, ir vertė identifikuojama su geidžiamuoju objektu“¹³, o „siekiamas objektas tėra dingstis, verčių investavimo vieta, tai, kas yra subjekto santykio su savimi tarpininkas“ ir „tik sintaksinis išreiškimas gali paaiškinti objekto ir jame investuotų verčių susitikimus“¹⁴. Tad jei stebuklinėse pasakose cirkuliuojantys magiškieji objektai tėra „esminiai žmogaus kompetencijos atributai, vaizdinių pavidalu pradedantys, pateisinantys ir įgalinantys žmogaus veiklą“¹⁵, tokie pat „magiškieji“ objektai yra ir dovanos, įgalinančios tiek atvaizduoti, tiek ir atlikti siekiamą veiklą. Tai leidžia kalbėti apie dovaną kaip apie mitologinio mąstymo nulemtą veiksmą.

Dovanų mainai ir ekonominiai mainai

Dar reikia įvertinti, kas nutinka, kai dovaną seka atsilyginimas, galintis įgyti įvairias išraiškos formas – nuo materialių objektų, daiktų iki abstraktesnio palankumo, svetingumo rodymo. Struktūriniu požiūriu, aptartu pradžioje, Greimo *virtualieji mainai* atitiktų Mausso apibrėžtus visuomeninius dovanų mainus, saistomus nuolatinio įsipareigojimo, o *realizuotieji mainai* – ekonominius mainus, vykstančius be investuojamų tarpusavio ryšių ir įsipareigojimo sutarties.

Tai primena dar vieną dialektinį dovanos aspektą, kai dovana gali būti teigiama arba neigiama, kas, pasak Derrida, *nutinka nuo tos akimirkos, kuomet dovana paverčia kitą įsiskolinusiu*¹⁶. Derrida aprašytąjį dovanos blogį – „le mal“ – mini ir Maussas: [*Dovana*], *duodama vieno žmogaus, jo pagaminta ar esanti jo nuosavybėje*,

suteikia jam galią kito žmogaus, kuris ją priima, atžvilgiu. <...> Tai yra kerėjimas <...>, kuris visam laikui sujungia tuos, kurie dalyvauja [dovanojime] ir kuris visad gali atsisukti prieš vieną iš jų, jei šis negerbtų įstatymo¹⁷.

Tokia juodoji dovanos pusė, vengtinas įsipareigojimas, kuris įsigaliotų priėmus dovaną, turi būti gavėjo neutralizuotas, norint išvengti nepageidaujamų pasekmių. Tai atlikti padeda perėjimas nuo dovanų mainų prie ekonominių mainų – nuo įsipareigojimo prie atsiskaitymo, nepaliekančio saitų ateičiai.

Lietuviškų vestuvių kontekste tokį atsiskaitymą atitiktų pinigai, sumokėti už piršlio atvežtą gėrimo butelį: *Dzūkijoje buvo įprasta, piršlius išleidžiant, padėti ant stalo pinigų ir dovanų. Šiems pasiėmus pinigus, piršlybos laikytos nepavykusiomis, o dovanas – derybos bus tęsiamos*¹⁸. O jei derybos vyksta nesėkmingai, *po peržiūrų kuriai iš pusių vedybų atsisakius, merginos tėvai apmokėdavo piršliui išlaidas už piršlybų metu išgertą jo degtinę, o piršlys su jaunikiu gražindavo gautąsias dovanas*¹⁹. Tokį paprotį aprašo ir Antanas Juška, pažymėdamas, kad vėl pripildytą indą midaus arba vyno gražinti galima per tris dienas.²⁰

Čia prieš tai buvusios vaišės ir dovanos tampa nereikalingomis išlaidomis, patirtomis *dovanaī*, be naudos, o gavėjui grasina tapti užnuodytu įsiskolinimu, pažadu nepageidaujamų vestuvių, nuo kurių reikia išsisukti. Komunikacijos požiūriu tarp dovanos gavimo ir jos neutralizavimo įsiterpęs laikas tampa abejone, netikėjimu pasiūlyta verte, todėl mainai paverčiami ekonominiais, atlyginant tik jų turinį (net ir figūratyviai – indo turinį – gėrimą).

Išpirka kaip privaloma dovana

Dar viena sąveikos tarp komunikacijos subjektų galimybė būtų dovana kaip išpirka ar atsakas į reikalavimą, valdoma modalumo /privalėti duoti/, įsiterpiančio ne kaip privalėjimas atsilyginti, bet kaip gaunančiojo galios gauti modalinė pirmaeiga.

Šaltiniuose aprašytų iš anksto sutartų sužadėtuvių ar jungtuvių kiekvieną žingsnį nuotakos pusė vėl iš naujo kvestionuoja – užveria vartus, delsia su vaišėmis, verčia prašyti nuotakos, išsipirkti ją iš motinos. Žemaitijoje jaunikio brolis ant lėkštelės deda vis daugiau pinigų tam, kad jaunosios seserys sutiktų priimti nuotakai atvežtą vainiką.²¹

Šie keli to paties ritualinio segmento variantai vienas nuo kito iš esmės skiriasi – kai dieveris moka seserims, kad jos paimtų vainiką – tai yra „davimas, kad paimtų“, nors vainiko priėmimas kartu reiškia nuotakos atidavimą. Kai šis perdavimas vyksta tiesiogiai – nuotaka išperkama iš motinos ar pamergių – tai „davimas, kad duotų“. Vienu atveju yra veikiama per modalinę kompetenciją /galėjimą duoti/, o kitu – /galėjimą gauti/.

Išpirka už kelio užtvėrimą / atitvėrimą būdinga virsmą žyminčiose kelionėse: jaunajam atvykstant į nuotakos tėvų namus, jauniems grįžtant po jungtuvių, į vyro namus vežant marčią. Šie dovanojimai ypatingi tuo, kad davimo veiksmas nėra tiesiogiai nukreiptas į gaunančiuosius, kurie dovanas pakelia, kaip ir persirengėliai nėra tie, kas dedasi esą, bet atstovauja kito lygio mainų rato nariams, kuriems priklauso modalumas /galėti duoti/ tokias gėrybes kaip *laimingų, vaisingų, veislingų metų*²², kurių jie linki. Kiekvieną įsipirkimą galima vertinti kaip naujo mainų rato įvedimą taip jį praplečiant iki giminių ar bendruomenės mastelio ar siaurinant iki individualaus santykio. Šių veiksmų modalizavimas priklauso naujai steigiamai manipuliacijai, įtraukiančiai kitą, arba tiesiog kitokį subjektą į mainų grandinę, ir naujai sankcijai – sutarčiai, patvirtinančiai tokį į(si)traukimą.

Įsipirkimų situacijos leidžia atskirti kelis išpirkos tipus: /daryti, kad duotų/ (vartų, stalo pirkimas, kraičio išpirkinėjimas, nuotakos), ir /daryti, kad gautų/, priimtų dovaną (vainikėlio įteikimas, nuotakos išpirkimas), o toks priėmimas kartu sutampa su darymu, kad priimtų patį duodantįjį subjektą.

Vogimas kaip dovanojimo opozicija

Dovanų struktūros logika galėtų paaiškinti ir keistą ritualinio vogimo prasmę per vestuves. Pabroliai, kraitvežiai ir persirengę čigonautojai kraičius papildydavo „vagiliaudami“ – viskuo, kas pakliūdavo po ranka jaunosios tėvų namuose.²³ Keltuvių rytą, kai į vaišes kviečiami kaimynai, pamergės, kviečiantieji prašytojai taip pat *vaginėja viską, kas pasitaiko juokingesnio, kad per marčpietį tai įteiktų jaunesiems*²⁴. Kartais *[išvykdami jaunosios] pasekėjai mėgindavo pasivogę išsivežti jaunąją. Jos neišsaugojęs jaunasis turėdavo atsipirkti buteliu*.²⁵ Vyšniauskaitė tokį ritualinį vogimą tepaaiškina tikėjimu jo magiška galia teikti laimę, sveikatą, turtą²⁶.

Čia galima pastebėti skirtumą tarp *atsilyginimo* (prieš tai gavus dovaną) ir *atidavimo* (prieš tai pavogus). Toks ritualinis vogimas yra tarsi dovanos inversija – gavimas, einantis pirmiau nei davimas, atsilyginimas be skolos. Pavogtą daiktą atiduodant šis priimamas kaip ne-dovana, kaip jau priklausęs vertės objektas, nekuriantis atsilyginimo įtampos. Kitokiu atveju, pavyzdžiui, tikima, kad karvė, dovanota tėvo kaip pasoga, yra bloga, ir jaunoji šeima paprastai stengiasi gyvulį po vestuvių parduoti, tačiau *jeigu ją svotas užvogs, labai gerai bus*²⁷.

Kraičiui papildyti pavogtus daiktus *iškilmingai atiduodavo jaunojo namuose per pirmoryčių pusryčius*²⁸, o šis metas, artėjant prie vestuvių pabaigos, sutapdavo ir su skelbiamais kaltinimais piršliui melagiui ir ketinimais jį pakarti. Piršlys apkaltinamas ne paprastu melu, o stačiai „pavogus gyvą žmogų“²⁹.

Interpretacinį veiksmažodį tapatinant su naratyvine sankcija, piršlio kaltinimas ir jo teismas atitiktų atpažinimo veiksmažodį ir tikrinimą, ar tiesosakos plotmėje atrodytas sutampa su buvimu. Tad dovanų komunikacijos įtvirtintas /veikimas, kad žinotų/, sutampantis su /veikimu, kad tikėtų/ vertės objektui priskirta verte (jaunikio puikumui), yra kvestionuojamas interpretaciniu veik-

mu – (tiesos) atpažinimo (*reconnaissance*) operacija. Iškilusi abejonė, nors ir juokais, tačiau grasina sugriauti visą vestuvių mainų grandinę, kuri tiesosakos požiūriu patektų į poziciją /atrodo, bet nėra/. Tuomet *vedamą „pakarti“ piršlį dovanojamu rankšluosčiu išvaduoja jaunoji*³⁰, pripažindama nesumeluotą jaunikio vertę. Jei toks atpažinimas, anot Greimo, yra *palyginimas* to, kas „teikiama“, ir to, kas žinoma /kuo tikima, tai būtent palyginimui atlikti ir yra reikalingas visų vestuvių eigoje svarstytas vertės matmuo, be kurio neįmanomas nei atsilyginimas, nei įsipareigojimas.

Tai sugrąžina prie vestuvių ritualo struktūros – naujai įsteigtų ryšių grandinė suponuoja buvusių ryšių pabaigą. Tačiau tokia baigtis jau yra kitokia nei ryšio nutraukimas-atsisakymas, atliekamas kaip ekonominiai mainai. Dovanų mainai veikiau yra proga naujai pradžia, todėl ritualinis „pirkimas“ nėra ekonominis. Net nekliant klausimo apie istorines vogtinių ar pirktinių vestuvių praktikas, galima konstatuoti, kad ritualinis vogimas ir pirkimas įėjo į tradiciją kaip figūratyvios (mitinės) steigiamų naujų santykių tarp dviejų bendruomenių išraiškos, struktūrinės bendruomenės narių ir jų statuso keitimosi variacijos.

Mainų galimybės

Reziumuodama dovanos davimą apibūdinsiu kaip keturių tipų mainus, atitinkančius keturias mainų baigties (ir pratęsimo) galimybes.

1. **Dovana**, duodančiojo iniciatyva steigiamą ar pratęsiama mainų grandinė, perduodant gaunančiajam privalėjimą atsilyginti. Ją taip pat galima būtų pavadinti *įskolinimu*. Schematiškai tai atitiktų duodančio subjekto teikiamo vertės objekto atidavimą gaunančiajam mainais už įgyjamą virtualų vertės objektą.

2. **Ekonominiai mainai**, kai vertės objektas yra mainomas į kitą vertės objektą, be išipareigojimo, tai atitiktų abipusį *atsiskaitymą*. Šiuo atveju turime baigtinius realizuotuosius mainus.
3. **Dovanų mainai**, arba sutartis, kai, be mainomų dviejų vertės objektų, taip pat apsieičiama abipusiu *išipareigojimu*. Tai laiko nepertraukti virtualieji mainai, kai abu subjektai išlieka „viliojami“ kito subjekto valioje esančio objekto, arba kitaip – abiem, be gautųjų vertės objektų, priskiriami ir virtualieji vertės objektai, gautini ateityje.
4. **Išpirka**, gaunančiojo iniciatyva steigiamą mainų grandinę (darymas, kad duotų), iškeliant duodančiojo /privalėjimą duoti/, kas atitiktų atsilyginimą arba *skolą* gaunančiajam, disponuojančiam galia tokį reikalavimą iškelti. Duodantysis komunikaciniame lygmenyje pripažįsta dovanos-išpirkos įteikimo būtinumą, o gaunantysis jau turi duodančiajam subjektui priskirtą virtualųjį vertės objektą, kurį realizuoja mainai.

Lévi-Straussas visus žmonių santykius suvedė į keturias galimybes – abipusis išipareigojimas, abipusis atsiskaitymas, teisės (kreditoriaus) bei pareigos (išiskolinusiojo) (angl. *mutuality, reciprocity, rights, obligations*³¹), ir teigė, jog tarp dviejų žmonių gali būti ir kelių santykių derinys (pvz., abipusis atsiskaitymas ir abipusis išipareigojimas tarp vyro ir žmonos).

Lietuviškojo vestuvinio dovanojimo analizė parodė, kaip visi šie santykių tipai yra aktualizuojami ir transformuojami, kai dvi bendruomenės keičiasi nariais ir atitinkamai iš naujo įvertina tarpusavio santykius.

Ritualinių dovanų gausumas bei istorijos tėkmėje bažnyčios ir valdžios dėtos pastangos jas riboti bei drausti³² rodo, kad tam tikra Mausso analizuoto *potlačo* analogija egzistavo ir baltų tradicijoje – dovanų ekonomikos pirmalaikiškumas, stipri dovanų,

o ne prekių mainų konkurencija bei prestižas reikalavo ne kuo daugiau sukaupti, bet kuo daugiau išdalyti. Toks santykis pabrėžė itin sureikšmintą bendruomeniškumą ir kartu derantį atvirumą naujai kuriamiems santykiams, o keičiantis vyraujančiai religijai – liudijo teikiamą vertę senajam tikėjimui.

Nuorodos

- ¹ Jacques Derrida, *Donner le temps. 1. La fausse monnaie*, Galilée, 1991, p. 39.
- ² Émile Benveniste, „Gift and Exchange in the Indo-European Vocabulary“ (orig. 1948–1949), vert. Mary Elisabeth Meek, iš *The logic of the gift: toward an ethic of generosity*, sud. Alan D. Schrift, Routledge, 1997
- ³ Algirdas Julius Greimas, *Semiotika. Darbų rinktinė*, Vilnius: Mintis, 1989, p. 258.
- ⁴ Čia ir toliau, nurodant autorių, cituojama iš: Matas Pretorijus, *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, t. 3, sud. Ingė Lukšaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006, p. 601–602.
- ⁵ Čia ir toliau, nurodant autorių, cituojama iš: Teodoras Lepneris, *Prūsų lietuvis*, parengė Vilija Gerulaitienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, p. 162.
- ⁶ Angelė Vyšniauskaitė, „Lietuvių valstiečių šeimos turtiniai santykiai XIX a. – XX a. pirmaisiais dešimtmečiais“, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. I, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Vilnius, 1958, p. 267.
- ⁷ Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnius, Rasa Paukštytė, *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius, Mintis, 1995, p. 132.
- ⁸ Algirdas Julius Greimas, *Lietuvių mitologijos studijos*, Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 434.
- ⁹ Angelė Vyšniauskaitė „Vestuvės“, iš R. Paukštytė-Šaknienė, Ž. B. Šaknys, R. Vasiliauskas, A. Vyšniauskaitė, I. R. Merkienė, *Šiaurės Lietuvos kultūros paveldas. Papročiai*, sud. ir ats. red. V. Didžpetris, Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2007.
- ¹⁰ Jurij Lotman, *Kultūros semiotika*, sud. A. Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 153.
- ¹¹ *Ibid*, p. 153.
- ¹² Maurice Merleau-Ponty, *Signs*, Northwestern University Press, 1964.
- ¹³ Algirdas Julius Greimas, *Semiotika. Darbų rinktinė*, Vilnius: Mintis, 1989, p. 239.
- ¹⁴ *Ibid*, 240.
- ¹⁵ *Ibid*, 237.

- ¹⁶ Jacques Derrida, *Donner le temps 1. La fausse monnaie*, Paris: Editions Galilée, 1991 p. 25.
- ¹⁷ Marcel Mauss, „Gift, Gift“ (vert. Mary Elisabeth Meek), iš *The logic of the gift: toward an ethic of generosity*, sud. Alan D. Schrift, Routledge, 1997, p. 28–30.
- ¹⁸ Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnius, Rasa Paukštytė, *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius: Mintis, 2009, p. 298.
- ¹⁹ *Ibid*, p. 300.
- ²⁰ Antanas Juška, *Svotbinė rėda velūnyčiu lietuviu*, Kazanė: Typografija imperatorskago universiteta, 1880, p. 7.
- ²¹ *Vyšniauskaitė, op. cit.*, p. 338.
- ²² *Ibid*, p. 351.
- ²³ *Ibid*, p. 356, 371.
- ²⁴ *Ibid*, p. 384.
- ²⁵ *Ibid*, p. 419.
- ²⁶ *Ibid*, p. 369.
- ²⁷ *Ibid*, p. 369–370.
- ²⁸ *Ibid*, p. 370.
- ²⁹ *Ibid*, p. 413.
- ³⁰ *Ibid*, p. 413.
- ³¹ Claude Lévi-Strauss, *Structural anthropology*, vert. Claire Jacobson, Brooke Grundfest Schoepf, New York: Basic Books, 1963, p. 49.
- ³² *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1, sud. N. Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1996, p. 484, 487, 488, 492.

Summary

GIFT GIVING AS A FORMANT OF SOCIETY IN LITHUANIAN WEDDING RITUALS

The article is based on a research for the notion of the gift, as defined in various human science discourses of the XXth century, permitting to understand the gift giving as a language and an act of communication. Such theoretical basis is used to analyse the gift-giving phenomenon in Lithuanian culture and to define the meaning of traditional Lithuanian wedding gifts of XVII–XIXth centuries. A greimassian semiotic methodology is used to reveal and analyse the structural functioning of the gift.

Gift giving chains between two families participating in wedding ritual scenario are described by depicting who is giving what to whom and who is repaying. Detailed situations are structured according to the giving and receiving subjects. The analysis is finalised by tracking the exchanged objects of value (gifts and its various figures) and related modal changes of the participant subjects. This way various ritual curiosities, such as money pay back for gifts or ritual stealing could have a certain logical interpretation.

The work permitted to reveal how a society constructs and expresses itself via semiotic opposition of *one's own* versus *a stranger* and to group four types of gift giving, corresponding to four possibilities of human relations: mutuality, reciprocity, rights and obligations.